

योगसारसंग्रहः चतुर्दशोध्यायः

<https://sa.wikisource.org/s/9s7>

कुण्डलिनीस्वरूपमाह -

अथ योगसारसंग्रहे कुण्डलिनी स्वरूपक्रियानिरूपणं नाम
चतुर्दशोध्यायः

पिण्डाण्डान्तर चक्रमध्य सुषिराक्रान्ताब्ज तन्तूपमा
विद्युद्व्यक्तलतेव भाति तनुभृत् गर्भान्तरालैः सदा।
मूलाधारगता त्रिमूर्ति जननी सर्वापर ब्रह्मणः
शक्तिः कुण्डलिनी त्रिलोक जननी वान्तामृतास्वादिनी ॥

कुण्डली सुफणी नागी चक्रीषली सरस्वती।
ललनारसनाक्षेत्रा ललाटा शक्तिचालिनी ॥

राजीभुजंगी शेषा च कुजाहा सर्पिणी फणी।
आधारशक्तिः कुटिला करलाप्राण वाहिनी ॥

अष्टवक्रा षडाधारा व्यापिनी कलनाधरा ॥

चिद्रूपा कुञ्जिका बाला दुर्विजेया सुरासुरैः।
दिक्कालाद्यनवच्छिन्ना सर्ववेदार्थगा शुभा ॥

परापराविभागेन परशक्तिरियं स्मृता।
योगिनां हृदयां भोजे नृत्यन्ती नृत्तलालसा ॥

आधारसर्वभूतानां स्फुरन्ती विद्युदाकृतिः।
शंखावर्तक्रमाद्देवि सर्वमन्त्रमयी शुभा ॥

सर्वतत्त्वमयी साक्षात् सूक्ष्मात् सूक्ष्ममयी विभुः।
त्रियामा जननी देवी शब्दब्रह्मस्वरूपिणी ॥

चतुर्विंशत् सदर्णात्मा पञ्चाशद्वर्णरूपिणी।
गुणितासर्वगात्रेषु कुण्डली परदेवता ॥

विश्वानना प्रबुद्धात्मा सूत्रे मणिमिमं जंगम्।
एकधा गुणिताशक्तिस्सर्वविश्वप्रवर्तका ॥

सर्वमन्त्रप्रसूतच्छ्रीः सर्वतन्त्रस्वरूपिणी।
इच्छाज्ञानक्रियात्मास्य तेजोरूपा गुणात्मिका ॥

पञ्चाशद्वारगुणिता पञ्चाशद्वर्णमालिका।
अग्नीषोमात्मिका शुद्धा सोमसूर्याग्नि रूपिणी ॥

इति। कुण्डली नामानि।
अथ तत्संप्रवक्ष्यामि कुण्डल्युत्थापन क्रमम्।
दुर्लभं सर्वदुष्टानां साध्यानं स जपक्रमम् ॥

वामकेश्वर महातन्त्रे -

भुजंगाकाररूपेण मूलाधारं समाश्रिता।

शक्तिः कुण्डलिनी प्रोक्ता विसतन्तु निभाशुभा॥

मूलकन्दं फणाग्रेण दष्ट्वा कमलवन्दवत्।

मुखेन पुच्छं संगृह्य ब्रह्मरंध्रसमन्विता॥

योगयाज्ञवल्क्ये -

द्वादशारयुतं चक्रं नाभिदेशे प्रतिष्ठितम्।

तस्योर्ध्वे कुण्डली स्थानं नाभेस्तिर्यग्धोर्ध्वगम्॥

अष्टप्रकृतिरूपासा त्वष्टा कुण्डली कृता।

यथावद्वायुसंचारं ज्वलनादीनि नित्यशः॥

परितः कन्दपार्श्वेषु निरुध्येनं सदा स्थिता।

मुखेनैव समावेष्ट्य ब्रह्मरन्ध्रमुखं तथा॥

योगकाले त्वपानेन प्रबोधं या जलाग्निना।

स्वनन्ती हृदयाकाशे नागरूपा महोज्ज्वला॥

वायुर्वायुसखे नैव ततो याति सुषुम्नया॥

प्रणवचिन्तामणौ -

तत्रानलं वायुसखेन सार्धं धिया समारोप्य निरोधयेत् ततः।

ध्यायन् सदा चक्रणमप्रबुद्धं नाभौ सदा कुण्डलिनं निविष्टम्॥

नालं समावेष्ट्यमुखेन मध्यामन्यांश्च भोगेन सिरास्तथैव।

स्वपुच्छमास्येन निगृह्य सम्यक् पदं च संयम्यमरुद्गणानाम्॥

प्रबुद्ध नागेन्द्रवदुच्छ्वसन्ती सदाप्रबुद्धा प्रभया ज्वलन्ती।

नाभौ सदा तिष्ठति कुण्डली सा तिर्यग्मनुष्येषु तथेतरेषु॥

उत्पत्ति नाश स्थिति हेतु भूतमाधारपद्मासन रन्ध्रपूर्णम्।

योगेष्टसिद्धिप्रदमादिमूलं जानीहितं कुण्डलिनं निविष्टम्॥

वायुना विवृतवह्नि शिखाभिः कन्दमध्यगतनाडिषु संस्थात्।

कुण्डलीं दहति यत्स्वभिरूपं संस्मरन्नपरवस्तु न एव॥

सन्तप्त वायुना तत्र वह्निना च प्रतापिता।

प्रसार्य फणभृद्भोगी प्रबोधं याति सत्त्वरा॥

बोधंगते चक्रिणि नाभिमध्ये प्राणान् सुसंभूय कलेबरेस्मिन्।

चरन्ति सर्वे सह वह्नि नैव यथा पटेतन्तु गतिस्तथैव॥

जित्वैवं चक्रिणी स्थानं तथाध्यानपरायणः।

ततो नयेदपानन्तु नाभेरूर्ध्वमनुस्मरन्॥

योगसारमञ्जर्याम् -

वायुयदावायुसखेन सार्धं नाभिं त्वतिक्रम्यगतः शरीरम्।
रोगाश्च नश्यन्ति बलाभिवृद्धिः कान्तिस्तदानीं भवन्ति प्रबुद्धा॥

ब्रह्मरन्ध्रमुखं मन्त्रवायवः पावकेन सहयान्ति समूह्याः।
केन चित्त्वहं वदामि तवाहं वीक्षितं हृदि च दीपशिवावत्॥

निरोधितः स्याद्बुद्धिर्तेन वायुनामध्ये तदा वायुसखेन सार्धम्।
सहस्रपद्मस्य मुखं प्रविश्य कुर्यात्पुनस्त्वूर्ध्वमुखं द्विजेन्द्रे॥

प्रबुद्ध हृदयाम्भोजे गौर्यस्मिन् ब्रह्मणः पुरे।
बालात् श्रेणिवदव्योम्नि विरराजसमीरणः॥

आहुर्मध्ये सुषुम्नायाः संस्थितो हुतभुक्तदा।
स जलाम्बुदमालासु विद्युल्लेखे वराजते॥

निरुध्यनाडी द्वितयं सोमसूर्यात्मकं प्रिये।
संप्राप्यकुम्भकावस्थां स्थिरचेता दृढासनः॥

संरुध्य च मनः स्वान्ते मूलाधारधराधरे।
हृत्कोणपुरमध्यस्थं वाहिसूर्येन्दुमण्डले॥

सुषुप्तभुजगाकारं सर्वमन्त्रमयीं पराम्।
इलापिङ्गलयो ग्रन्थिभेदत्रयविभेदिनीम्॥

षडम्बुजदरीमार्गं कवाटोद्घाटनक्षमाम्।
शनैरुन्नीयतां मूलादाज्ञायां सन्निवेशयेत्।
ततो रसनया भित्त्वा शिवद्वारगलं महत्॥

ब्रह्मरन्ध्रे दृगाधाय स्थिरं कृत्वा मनो हृदि।
तत्रापि मण्डलं देवी शृंगाटं सुमहोज्ज्वलम्॥

त्रिकोणं तु विजानीयात् वह्निसूर्येन्दुगर्भकम्।
तत्रेन्दुमण्डले देवी परमात्मा सदाशिवः॥

यावन्नशक्त्या संयोगं प्राप्नोति परमेश्वरः।
तावद्भ्रमयते विश्वं यन्त्रारूढं तु मायया॥

शिवः -
मूलाधारात् समुद्यन्ती शक्तिः कुण्डलिनी परा।
स्वमन्त्रोच्चारणा देवसम्यगूर्ध्वमुखी तदा॥

षड्दुन्दुकारस्वरोद्भिन्नं षडंभुजकवाटिका।
भित्त्वा ब्रह्मार्गलं दिव्यं स्वपते स्थानमेयुषी।
वहन्यर्कमण्डलं भित्त्वा द्रवन्ति चन्द्रमण्डलम्॥

तदुद्भवामृता स्वादा परमानन्दनन्दिनी॥

कुलयोषित् कुलन्त्यक्त्वा परंपुरुषमेयुषी।
निर्लक्ष्यं निर्गुणं चैव कुलरूपविवर्जितम्॥

तत्र स्वच्छन्दरूपा तु परिरभ्य स्वकंपतिम्।
विश्राम्य च चिरं कालं तद्भोगाह्लाद नन्दिता॥

परमावृष्टिभिर्नित्यं सिञ्चन्ती योगिनस्तनुम्।
यथा गतेनमार्गेण पुनरेति स्वकं पतिम्॥

अनेन देवि योगेन मासाद्योगीश्वरो भवेत्।
षण्मासादणिमादीनां सिद्धीनामधिपो भवेत्॥

वत्सरात् पिबते नित्यं समुद्रमपि लीलया।
अर्कानिल नलादीनां जलानां स्तम्भनं क्रमात्॥

करोति लीलया योगी रुद्रशक्ति प्रभावतः।
त्र्यब्दात्सर्वजको भूत्वा वलीपलितवर्जितः॥

महाबलो वज्रकायो जीवेदा चन्द्रतारकम्।
शक्तिमन्त्रमहायोगः कथितस्तवसुव्रते॥

वाञ्छाकल्पद्रुमाः सत्यं सत्यं यत्खेचरी पदे॥

श्रीशिवः -
स्थिरमासनमासीनः सकलीकृतविग्रहः।
जितश्वासो जितमताः जितकर्मा जितेन्द्रियः॥

नियोज्यघटिका यन्त्रे रसनां निश्चलात्मिकाम्।
अधस्ताच्चिन्तयेच्चक्रमाक्रान्ताधारमण्डलम्॥

तत्र मध्ये समुद्दीप्तां मूलशक्तिं विभावयेत्।
प्राणान्निरुध्योर्ध्वमुखीन्नयेद् भित्वाषडंबुजम्॥

एकीभूता हि नादाख्य चक्रभेदक्षमेण च।
तटिद्वलयसंकाशां स्फुरत्किरणरूपिणीम्॥

चिद्रूपां च निरालम्बे शून्य तेजो मये परे।
ब्रह्मद्वारस्य गर्भान्ते विसर्गाख्ये विलीयते॥

ततो रसनयोद्धिद्य प्रविशेद् ब्रह्मणः पदम्।
तस्मिन् कुलामृतं दिव्यं पीत्वाभूयो विशेत्कुलम्॥

तेन प्राशितमात्रेण परां सिद्धिमवाप्नुयात्॥ इति।
अथातः संप्रवक्ष्यामि मुद्रांखेचरिसंज्ञिकाम्॥

यथा विज्ञातया मर्त्यो लोकेस्मिन्न जरामरः।
मृत्युव्याधिजराग्रस्तं दृष्ट्वा लोकमिमं प्रिये॥

बुद्धिं दृढतरं कृत्वा खेचरीं तु समभ्यसेत्॥

प्रकटेन मयाप्रोक्तमिदानीं खेचरीं शृणु॥

यत्रास्ते च गुरुर्देव दिव्ययोगप्रसादकः।
तत्र गत्वा च तेनोक्तां विद्यां संगृह्य खेचरीम्।
न तया रहितो योगी खेचरी सिद्धि भाग्भवेत्॥

खेचर्य खेचरीं युञ्जन् खेचरी बीज पूर्वया।
खचराधिपतिर्भूत्वा खेचरीषु सदा चरेत्।
खेचरावसथो वह्निग्निमण्डलभूषितम्॥

व्याख्यातं खेचरी बीजं तेन योगः प्रसिध्यति।
मस्तकाख्यं महाचण्ड शिखी वह्निखवज्रभृत्॥

पूर्वबीजयुताविद्या व्याख्याता ह्यतिदुर्लभा।
षडंगविद्यां वक्ष्यामि तथाषट्स्वरभिन्नया॥

कुर्याद्देवी यथा न्यायं सर्वविद्यासि हेतवे।
सोमेशा नवमं वर्णं प्रतिलोमेन चोच्चरेत्॥

तस्यात्रिंशकमाख्यातमक्षरं च स रूपकम्।
तस्मादप्यष्टकं वर्णं विलोमेनावलं प्रिये॥

ततस्तत्पञ्चमं देवि तदादिरविपञ्चमम्।
इन्दोर्ही बिन्दुसंभिन्नं कूटोयं परिकीर्तितः॥

गुरूपदेशलभ्यं च सर्वरोगप्रसिद्धिदम्।
एतस्य देवजा माया विरूपकरणाश्रया॥

स्वप्नेपि न भवेत् तस्य नित्यं द्वादश जप्यकः।
यङ्मरुपञ्चलक्षाणि जपेदपि सुयन्त्रितः॥

तस्य श्रीखेचरी सिद्धिः स्वयमेव प्रवर्तते॥ इति।
आदिनाथः -
एवं यस्य प्रबुद्धा सा तस्य सिद्धिर्भवेद्ध्रुवम्।
सर्वशास्तार्थं वेत्तुं सौभाग्यं परमन्ततः॥

काव्यं च सर्वभाषाभिस्सालङ्कारपदोज्ज्वलम्।
करोति लीलया योगी रुद्रशक्ति प्रबोधनात्॥

अनेनैव प्रकारेण सर्वमन्त्राः स्फुरन्ति हि।
रुद्रग्रन्थिं ततो भित्वा मणिपूरे समानयेत्।
मणिपूरे यदा विष्टा शान्ति श्रीपुष्टि तुष्टयः॥

आकर्षणं परक्षोभं भवन्त्येता हि सिद्धयः।
मणीपूरात् समानाय्य स्वाधिष्ठाने प्रवेशयेत्॥

योगंगते स्वात्मनि नाभिमध्ये प्राणान् सुसंभूय कलेवरेस्मिन्।
स चरन्ति सर्वे सह वह्निनैव यथा पटे तन्तु गतिस्तथैव॥

योगग्रन्थिं च भित्वाथ मण्डलं च भिनत्यथ।

योगसारमञ्जर्याम् -

अनाहतं तु संलीनो योगग्रन्थविभेदनात्॥

गिरीणां पातनं चैव देवि कुर्यान्मृत्योश्च वञ्छनम्॥

प्रणवचिन्तामणौ -

यदा विशुद्धमानीतं सामृतप्राशनं तदा।

योगिनः संप्रवर्तन्ते ह्यणिमाद्यष्टसिद्धयः॥

तदूर्ध्वं लम्बिकां भित्त्वानासाग्रं तु समानयेत्।

नासाग्रे श्वाससंभिन्नं भ्रूमध्ये सन्निवेशयेत्॥

आज्ञास्थानगतो योगी सर्वं जानाति सर्वदा॥

योगसारमञ्जर्याम् -

श्वासेनसहितं जीवं तेजोरूपं ललाटके।

गत्वालक्ष्यं ललाटस्थं प्रविशेत् सूर्यसन्निभम्॥

कुञ्चिकाग्रं ततः सूक्ष्मं चिद्रूपाणि च सुस्थिरम्।

उद्धाटयेत् ततो द्वारं शिवद्वारार्गलं महत्॥

बिन्दुं द्विरर्गलं भित्त्वा दुर्भयं त्रिदशैरपि।

ब्रह्माण्डोदरमित्युक्तं योगिनीसिद्धिसेवितम्॥

तदेतंगुलोत्सेधं कपाले संव्यवस्थितम्।

शक्तिचक्रप्रवेशेन सर्वसिद्धिर्भवेद्ध्रुवम्॥

आदिनाथः -

अपानवृत्तिमाकृष्य प्राणो गच्छतिमध्यमे।

राजते गगनां भोजे राजयोगस्तु तेन वै॥

एतत् साधनमार्गस्य लक्षणं वक्ष्यतेधुना।

प्राकाराणि शरीरस्य षडुत्तानत्वगादिभिः॥

षडब्जैष्णवक वाटैस्तद्रक्षितं पञ्चवायुभिः।

तन्मध्ये सुषिरं सूक्ष्मं तत्र लिख्यं शिवालयम्॥

तस्यशक्तिः स्थिताबाह्ये प्राकारद्वारमण्डपे।

तटिद्वलयसंकाशां सुसांपतिविलोलुपाम्॥

प्राकारपालकेनैव कवाटानां प्रभेदनम्।

कृत्वातां प्रापयेच्छम्भुं तत्क्षणाद्ब्रह्मवर्त्मना॥

पूरयेन्मारुतं दिव्यं सुषुम्ना पश्चिमे मुखे।

शनैः संबोधये च्छक्तिं कुण्डली मनुनैवताम्॥

पवनेनसमाकृष्य योजयेत् पतिना सह॥ इति।

शक्तिध्यानं विनायोगी शक्तिहीनः प्रजायते॥

शक्तिध्यानप्रयोगेण शक्तियुक्तो भवेद् ध्रुवम्॥

अथ मन्त्रोद्धारः -

कुण्डलीश प्लदं देवि कुण्डलीशसमन्वितम्।
कुण्डली कुण्डला बिन्दु नादमध्यस्थ लांछिताम्॥

एतच्छक्ति मयं बीजं रहस्यं सुप्रकाशितम्।
पञ्चलक्षं जपेदाशुसिद्धिर्भवति योगिनः॥

ओं कुण्डलीं कुण्डलीश कुण्डली कुण्डला ओं॥ इति॥

बिन्दुः प्रणवः। नादं दीर्घस्वरः। तदुक्तं नादबिन्दुपनिषदि
बीजाक्षरं परं बिन्दु नादं तस्योपरिस्थितम्॥ इति।
नारसिंहतापनीये -
वेदादि मूलं सकलं स्वराणां त्रयोदशस्थं शशिविन्दुरूपम्।
वेदान्वितं सुप्तभुजंगरूपं यो वेत्ति विद्वान् स विमुक्तिमेति॥ इति।
योगिनीहृदये च -
या मूलादूरगाशक्तिः स्वाधारे बिन्दुरूपिणी।
तस्यामुत्पद्यते नादः सूक्ष्मरूपो दिवाकरः॥

स्थूलसूक्ष्मभेदेन बिन्दुनाथास्त्री विधः।
तदुक्तं शिवयोगे -
स्थूलसूक्ष्मपरश्चेति त्रिविधो बिन्दुरद्विजे।
स्थूलशशुक्रात्मको बिन्दुः सूक्ष्मः पञ्चाग्नि रूपकः॥

सोमात्मकः परः प्रोक्तः स तु नित्यस्सदा शिवः॥

तदुक्तं शूलिनीकल्पे -
शुक्रं प्रवृत्तमिति। सूक्ष्मपञ्चाग्नि रूपकः। पञ्चमात्रः प्रणवः।
सोमात्मकः परः। षोडशमात्रायुक्तः प्रणवः॥

अनयारहितो योगी न क्वचित्फलमाप्नुयात्।
बीजेन हि विनावृक्षः कथं संजायते भुवि॥

तदेवाक्षरमध्यस्थं प्ररोहति कथं पुनः।
सर्वयोगद्रुमस्यायं बीज भूतो महामनुः॥

तदुक्तं कठवल्क्योपनिषदि -
सर्वे देवायत्पदमामनन्ति तपांसि सर्वाणि च यद्वदन्ति।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तते पदं संग्रहेण ब्रवीम्योमि त्येतत्॥

अतः। स्थूलसूक्ष्मभेदेन बिन्दुशब्दः प्रणवस्यैव॥

गोरक्षः। धूमोमरीचिः खद्योतः दीप ज्वालेन्दु भास्वरः।
अमीकला महाबिन्दो बिन्दुविश्वविभासकः॥ इति।
आदिनाथः -
एवं यस्य प्रबुद्धा सा तस्यसिद्धिः करस्थिता।
सर्वशास्त्रार्थं वेत्तुं सौभाग्यं परमन्ततः॥

काव्यं च सर्वभाषाभिः सालंकार पदोज्ज्वलम्।
करोति लीलया योगी रुद्रशक्ति प्रबोधनात्॥

अनेनैव प्रकारेण सर्वमात्रान् स्फुरन्ति हि।
रुद्रग्रन्थिं ततो भित्वा विष्णुग्रन्थिंभिनत्यतः॥

ब्रह्मग्रन्थिं ततो भित्वा कमलानिभिनति षट्।
सहस्रकमलेशक्तिशिवेन परिमोदते॥

मणिपूरे यदा विष्ठा शान्तिश्रीं तुष्टिं पुष्टयः।
आकर्षणं परक्षोभो भवन्त्येव हि सिद्धयः॥

मणिपूरात्समानीय स्वाधिष्ठाने प्रवेशयेत्।
स्वाधिष्ठानात् समानीय चानाहत पदं नयेत्॥

योगसारमञ्जर्याम् -
अनाहते तु संलीने योगग्रन्थिविभेदनात्।
गिरीणां पातनं देवि कुर्यान्मृत्योश्च वञ्छनम्॥

यदा विशुद्धमानीतः सा मृतप्राशनं तदा।
योगिनः संप्रवर्तन्ते ह्यणिमाद्यष्टसिद्धयः॥

तदूर्ध्वं लाम्बिकां भित्वा नासाग्रं तु समानयेत्।
नासाग्रे श्वाससंभिन्नं भूमध्ये संनिवेशयेत्॥

आज्ञास्थानगतो योगी सर्वं जानाति सर्वदा।
योगसारमञ्जर्याम् -
श्वासेन सहितं जीवं तेजोरूपं ललाटिके॥

गत्वालक्ष्यं ललाटस्थं प्रविशेत् सूर्यसन्निभम्।
कुञ्चिकाग्रं ततः सूक्ष्मं चिद्रूपाणि च सुस्थिरम्॥

उद्धाटयेत् ततो योगी द्वारं शिवद्वारार्गलं महत्।
बिन्दुं द्विरर्गलं भित्वा दुर्भेद्यं त्रिदशैरपि॥

ब्रह्माण्डोदरमित्युक्तं योगिनी सिद्धिं सेवितम्।
तदेतदंगुलोत्सेधं कपाले स व्यवस्थितम्॥

शक्तिचक्र प्रवेशेन सर्वसिद्धिर्भवेद्ध्रुवम्॥

आदिनाथः -
अपानवृत्तिमाकृष्य प्राणो गच्छति मध्यमे।
राजते गगनाम्भोजे राजयोगस्तु तेन वै।
एतत् साधनमार्गस्य लक्षणं वक्ष्यतेधुना॥

प्राकाराणि शरीरस्य षडुक्तानि त्वगादिभिः।
तन्मध्ये सुषिरं सूक्ष्मं तत्रलिङ्गं शिवालयम्॥

तस्य शक्ति स्थिता बाह्ये प्राकारद्वारमण्डपे।

तटिद्वलयसंकाशां सुसांपति विलोलुपाम्॥

प्राकारपालके नैव कवाटानां प्रभेदनम्।
हुंकारं च षडिति पूर्वमेवोक्तम्।
कृत्वातां प्रापयेच्छम्भुं तत्क्षणाद्ब्रह्मवर्त्मना॥

पूरयेन्मारुतं दिव्यं सुषुम्ना पश्चिमे मुखे।
शनैः संबोधयेच्छक्तिं कुण्डली मनुनैवताम्॥

पवनेन समाकृष्य योजयेत् पतिना सह॥ इति।
शक्तिध्यानं विनाशक्त्या हीनो योगी प्रजायते।
शक्ति ध्यानप्रयोगेण शक्तियुक्तो भवेद्ध्रुवम्॥ इति।
यदा तु योगिनो बुद्धिस्त्यक्तं देहमिमं भवेत्।
तदा स्थिरासनो भूत्वा मूलाच्छक्तिं समुज्ज्वलाम्।
कोटि सूर्यप्रतीकाशां भावयेच्चिरमात्मवित्॥

आपादमस्तमस्तपर्यन्तं प्रसृतं जीवमात्मनः।
संहृत्य क्रमयोगेन मूलाधारात्पदं नयेत्॥

तत्र कुण्डलिनी शक्तिं संवर्तानिलसन्निभाम्।
जिह्वानलं चेन्द्रियाणि ग्रसन्तीं चिन्तयेद्विया॥

संप्राप्य कुम्भकावस्थां तटिद्वलयभासुराम्।
मूलादुन्नीय देवेशि स्वाधिष्ठान पदं नयेत्।
तत्रस्थं जीवमखिलं ग्रसन्तं चिन्तयेच्चताम्॥

तटित्कोटिप्रतीकाशां तस्मादुन्नीयसत्वरम्।
मणिपूरपदं प्राप्य तत्र पूर्ववदाचरेत्॥

समुन्नीयपुनः स्थानात् अनाहतपदं नयेत्।
तत्रस्थित्वा क्षणं देवि पूर्ववद् ग्रथितं स्मरेत्॥

तत्रापि चिन्तयेद् देवि पूर्ववद् योगमात्मवित्।
तस्मादुन्नीयभूमध्यं नीत्वा जीवं ग्रसन् स्मरेत्॥

परामृत महाम्भोधौ विश्रामं सम्यगाचरेत्।
तत्रस्थं परमं देवं शिवं परमकारणम्।
शक्त्या सहसमायोज्य तयोरैक्यं विभावयेत्॥

यदि वञ्चि तु मुद्युक्तः कालंकालविभागवित्।
यावद्वजति तं कालं तावत् तत्र सुखं वसेत्॥

ब्रह्मद्वारगलस्याधो देहे कालप्रयोजनम्।
यदा देव्यात्मकः कालमति क्रान्तः प्रविश्यति॥

तदा ब्रह्मार्गलं भित्वा शक्तिं मूलपदं नयेत्।
शक्ति देहान् प्रसूयन्ति स्वजीवं चेन्द्रियैः सह॥

तत्तत्कर्माणि संयोज्य स्वस्था देहे सुखं भवेत्।

अनेन देवि योगेन वञ्चयेत् कालमागतम्।
यदा मानुष्यकं देहं त्यक्तुमिच्छा प्रवर्तते॥

ततः परमसन्तुष्टः ब्रह्मस्थानगतं शिवम्।
शक्त्या संयोज्यनिर्भिद्य व्योमब्रह्मशिलं व्रजेत्॥

व्योमतत्त्वं महाव्योम्नि वायुतत्त्वमथानिले।
तेजस्तत्त्वं तथा तेजस्यसत्त्वं जलमण्डले॥

धरा तत्त्वं धराभागे निरालम्बे मनः परे।
व्योमादि गुणतत्त्वेषु स्वेन्द्रियाणि निवेदयेत्॥

एवं सांसारिकं त्यक्त्वा परतत्त्वा वलं काः।
अदृष्टः परतत्त्वाद्यैर्भित्वा सूर्यस्यमण्डलम्॥

परतत्त्वे परेशानि शिवे लीनः शिवायते।
न कल्पकोटि साहस्रैः पुनरावर्तनं भवेत्॥

अनुग्रहायलोकानां यदि देहं न सन्त्यजेत्।
प्रलयान्ते तनुं त्यक्त्वा स्वात्मन्ये वाति वर्तते॥

इत्येषा खेचरीमुद्रा खेचराधिपतिर्भवेत्।
जन्ममृत्युजरारोगवलीपलितनाशिनी॥

अनया सदृशी विद्या क्वचिच्छास्त्रान्तरे न हि॥

खेचरी मेलनं देवि सुगुप्तं न प्रकाशयेत्॥ इति।
योगसारमञ्जर्याम् -
चुबुकं योजयेज्जिह्वां षोडशस्वरमण्डले।
भ्रूमध्ये चक्षुषी न्यस्य जिह्वामूर्ध्वं प्रसारयेत्॥

संप्राप्य कुम्भकावस्थामिडापिङ्गलरोधनात्।
मूलशक्तिं समाबोध्यभित्वा षट्सरसीं रूहान्॥

तटित्सहस्रसङ्काशां ब्रह्माण्डोदरं मध्यगाम्।
धमनि शिवामृताम्भोधौ सन्निवेश्य चिरं वसेत्॥

यथाब्रह्ममये धात्रि योगी वसति लीलया।
तथा तज्जीववद् देहं भाति स्फुरति तत्पदम्॥

अनेन देवि योगेन दिनसप्तकमाचरेत्।
यथा तथा स भवति जरामरणवर्जितः॥

मासमात्रप्रयोगेण जीवेदाचन्द्रतारकम्।
यदा ब्रह्मपुरं भित्वा योगी व्रजति लीलया॥

तदा शिवत्वमाप्नोति त्यक्त्वा देहमिमं प्रिये।
न पुनः पीयते मातुः स्तनं यद्भव हेतुकम्॥

इदं गुह्यतमं शास्त्रं सर्वेषां न प्रकाशयेत्।
अपरीक्षितवृत्तस्य स शीघ्रं नश्यति प्रिये॥

डम्भाहं कारहीनाय धार्मिकाय दृढाय च।
समक् शुश्रूषशीलाय दातव्यं मन्त्रपुष्पकम्॥

अविज्ञाय च यः कुर्यात् गुरुवाक्यामृतं विना।
भक्ष्यते सोथिरादेवि योगिनीभिर्नसंशयः॥

य इदं परमं शास्त्रं ग्रन्थतश्चार्थतश्च हा।
गुरुवक्त्रात् तु लभ्येत स परां सिद्धिमाप्नुयात्॥

य इदं परमं गुह्यं खेचरी मेलनं वदेत्।
स एव हि गुरुर्देवि नान्योस्ति परमेश्वरि॥

बहुधा क्लिश्यमानाय भक्तायानन्य चेतसे।
एकान्ते विजने स्थाने प्रवक्तव्यं विपश्चिता॥

व्याख्यानकाले कर्तव्यः पूजाविधिरशाम्यतः।
भक्ष्यभोज्यादिभिर्युक्तं कस्तूरी चन्दनादिभिः।
पूजयेच्छास्त्रविधिना विद्यापुस्तकमादरात्॥

अथवा यद्यशक्तस्तु मानसेत घनामृतैः।
सन्तर्प्यपूज्यविधिना व्याख्यानं गुप्तमाचरेत्।
यस्य हस्ते स्थितं दिव्यं विद्यापुस्तकमीश्वरि॥

तस्य मूर्तिगतं देवि सकलज्ञानसागरम्।
यथार्थग्रन्थतश्चेदमर्थतश्च विदिष्यति॥

अशेषेण जगद्धात्रि स एव परमेश्वरः।
सर्वज्ञेन शिवेनोक्तमिदं जन्मार्बुदैरपि॥

दुलभं शास्त्रसारं तु विद्याज्ज्ञानप्रकाशकम्।
द्वावेव पुरुषौ लोके सिद्धः साधक एव च।
अभ्यासे नैव सततं यस्यमुत्परिवर्तते॥

अचिरान्मनसस्सिद्धिं स योगीसाधकः स्मृतः।
सम्यगभ्यस्य विज्ञाय यः समं मेलनं चरेत्॥

सर्वसाधारणत्वेन विकल्प कुटिलोज्झितः।
कर्ताभर्ता च संहर्ता नित्यतृप्तो निरामयः॥

पश्यत्यात्माविभेदेन जगदेतच्चराचरम्।
स योगी सर्वविच्छ्रीमान् सिद्ध इत्युच्यते बुधैः।
सहस्रारे महापद्मे स्थित्वा योगी विराजते॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन खेचरी मेलनं चरेत्॥ इति। अयं भावः -
द्वादशान्तादि मूलाधारान्तं विभाव्य पराशक्तिः स्वयं
कुण्डलिन्यादि रूपं भूत्वा सर्वाधारेषु सर्ववर्णेषु सूत्ररूपेण स्थिता।

तदुक्तं शारदातिलके -
शंखावर्तक्रमादेवी सर्वमावृत्य तिष्ठति॥ इति।
दक्षिणामूर्ति कल्पे -
सूत्रेमणिमयं जगत्॥ इति।
सूत्ररूपेण मणिरूपेण स्थिता भवति। इति। अनन्त व्रतसूत्रग्रंथि रूपेण
सूत्ररूपेण यथा तथा कमलानि कलाश्च निर्मितवती।
तदुक्तं योगयाज्ञवल्क्ये -
अष्टप्रकृतिरूपा सा ह्यष्टधा कुण्डलाकृतिः॥ इति।

भगवद्गीतासु -
भूमिरापो नलो वायुः खं मनोबुद्धिरेव च।
अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा॥ इति।
अत एवाधाराद्यष्ट पद्मेषु अष्टवक्त्रेण स्थिता। पृथिव्यादयः पञ्चमनो
बुद्धिरहंकारा अष्टप्रकृतयः। भिन्नरूपत्वात् अष्टधाकुटिलीकृता।
द्वादशान्ते गुरुपादुका युग्मस्य पीठरूपे स्थित पद्मस्य नालरूपेण
कर्णिकारूपेण स्थितवती। एतदर्थं गुरुपादुका स्मरणा वसरे उच्यते।
सहस्रारे सूक्ष्मसृष्ट्यर्थं जगत्पावनार्थं बुद्धिरूपेण पत्यासह
स्थिता। तदुक्तं -
सहस्रारे पद्मे सह रहसि पत्या विहरसे॥ इति।
आज्ञाचक्रेण प्रजायुक्तमनोरूपेण शंभुना सह स्थिता।

तदुक्तं -
तवाज्ञा चक्रस्थं तपन शशिकोटियुतिधरम्॥ इति।
विशुद्धे आज्ञाकाशरूपेण अमृतकुण्डलिरूपेण स्थिता।

तदुक्तं -
शशिकिरणसारूप्य सरणीति। अनाहते वायुरूपेण हृदयकमलस्य
नालरूपेण स्थिता। सर्वकारणरूपेण स्वाधिष्ठाने स्थिता।
स्वाधिष्ठाने दुग्धामृतवर्षेण जगत्प्लावनार्थं मणिपूरे स्थिता।

तदुक्तं याज्ञवल्क्ये -
द्वादशारयुतं चक्रं तेन देहः प्रतिष्ठितः।
चक्रेस्मिन् भ्रमते जीवः पुण्यः पापः प्रचोदितः॥

सा शक्तिः पुण्यपाप रूपत्वात् स्थूलसृष्ट्यर्थं पत्यासह क्रीडयित्वा
मूलाधारे स्थिता।

तदुक्तं याज्ञवल्क्ये -

द्वादशारयुतं चक्रं तेन देहः प्रतिष्ठितः।
चक्रेस्मिन् भ्रमते जीवः पुण्यपापप्रचोदितः॥

सा शक्तिः पुण्यपापरूपत्वात् सर्वकारणम्। अमृतवर्षेण स्वाधिष्ठाने
दग्ध जगत्प्लावनार्थं मणिपूरे मेघरूपेण स्थिता। मणिपूराद्बुद्धये
उड्डीयवर्षन्ती। तदुक्तं तव श्यामं मेघं कमपि
मणिपूरेकशरणमिति। स्थूलसृष्ट्यर्थं पत्यासहक्रीडयित्वा मूलाधारे
स्थिता।

तदुक्तं तवाधारे मूले सह समय चेति॥ एवं प्रवृत्तिः कुण्डलिन्याः इति।

॥ इति योगसारसंग्रहे कुण्डलिनी स्वरूपक्रियानिरूपणं नाम चतुर्दशोध्यायः॥

योगसारसंग्रहः पंचदशोध्यायः

<https://sa.wikisource.org/s/9s8>

॥ योगसारसंग्रहः ॥

सुषुम्ना कलानां स्वरूपनिरूपणं

अथ योगसारसंग्रहे सुषुम्ना कलानां स्वरूपनिरूपणं नामपञ्चदशोध्यायः

ब्रह्मचक्रे सुषुम्नाग्रे श्रीचक्रे चन्द्रमण्डले।
महापद्मवने यत्तद् योगपीठं प्रकीर्तितम्॥

तदुक्तं योगसारमञ्जर्याम् -

पद्मेदशशतारादये ब्रह्मचक्रे शिवात्मके।
श्रीचक्रं राजं बालार्ककोटि दीपं विभावयेत्॥ इति।

शिवः -

महापद्मवनं यत्तत् योगपीठं प्रकीर्तितम्।
कदम्बगोलकाकारं चक्रं तं बिन्दुरूपिणम्॥

ब्रह्मरूपन्तु तत्रैव सुषुम्ना धारमण्डले॥ इति।

बीजे यथांकुरोद् भेदः तथा तारार्णमण्डलम्॥

कदम्बगोलरूपेण सहस्रारे व्यवस्थितः॥

परितश्च सुषुम्नाया अधश्चोर्ध्वं च सर्वशः।
यद्यत् स्थितं च तत् सर्वं संक्षेपेण प्रकाशयते॥

सहस्राद्वितस्त्यन्तं द्वादशान्तमितीरितम्।
तदेव श्रीगुरुस्थानं षोडशान्तमितीरितम्॥

नृसिंहं तापनीये -

ओंकारं सर्वेश्वरं द्वादशान्ते षोडशान्ते इति।

तन्त्रधारे च -

ततः परममात्रास्तु तत्वातीतः परः शिवः।
निष्कलो निर्मलो नित्यः शरद्वारि समप्रभः॥

गम्योनैक क्रमेणैव स्वानुभूत्यैमहात्मभिः।

ऊर्ध्वाम्नाये -

ब्रह्मरंध्रसरसी रुहोदरे नित्यलग्नमवदातमद्भुतम्।
कुण्डली कनककाण्डशोभितं द्वादशान्त सरसीरुहं भजे॥

तस्य कन्दलितकर्णिका पुटे क्लृप्तेखमकथादि संख्यया।
कोणलक्षितहलक्षमण्डलं भावलक्ष्यमनलालयं भजे॥

तत्पुटे घनतटित्कटादिमत्स्पर्धमानपाणे पाटलप्रभम्।
भावयामि हृदि चिन्मयं सदाबिन्दुनादमणिपीठमण्डलम्॥

ऊर्ध्वमध्यहुतभुक्शिखास्पदं चिद्विलासपरब्रह्मणास्पदम्।
विश्वखस्मरमहायशोत्कटं भावयामि युगमादि हंसयोः॥

द्वन्द्वमिन्दुमकरन्दशीतलं मानसं स्मरति मृगलास्पदम्।
पादुकापरशिवात्मनो गुरोः पापनाशिनि पटीयसी मम॥

मूर्ध्निशीतकरनिस्सरत्सुधा सिक्तमूर्तिरनिशं विराजते॥ इति।

योगसारमञ्जर्याम् -

गुदातद्व्यष्टभागेषु वीणादण्डाख्य देहभृत्।
दीर्घास्थि मूर्ध्निपर्यन्तं ब्रह्मनाडीति कथ्यते॥

तस्थान्ते सुषिरं सूक्ष्मं ब्रह्मनाडी सूरया।
इडापिंगलयोर्मध्ये सुषुम्नासूर्यमण्डले॥

सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मिन् सर्वं विश्वतो मुखम्।
तद्गतास्सूर्यसोमोग्नि देवताः परमेश्वरः॥

भूतालोकादिशः क्षेत्रसमुद्राः पर्वतास्तथा।
द्वयोश्च निम्नगा वेद शास्त्रविद्या कलाक्षराः॥

स्वरामन्त्रपुराणाश्च गुणाञ्चैतस्य सर्वशः।
निजं जीवात्मना तेषां क्षेत्रज्ञः प्राणवाहनः॥

सुषुम्नान्तर्गतं विश्वं तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम्॥ इति।

चिन्तातिमिर भास्करे -

शरीरान्तर्गतोमेरुमाश्रित्यमणिदण्डवत्।

सुषुम्णा वर्तते देहे बिसं निभा शुभा॥

आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं तन्मध्ये वर्तते चिति।
तावाद्यन्तप्रभास्यन्तस्थितमित्यभिधीयते॥

तच्छिद्रघटमध्यस्थं दीपज्वालेव दीप्यसि।
एवं जीवस्वरूपान्तं व्याप्तमुक्तं हि पुत्रके॥ इति।

याज्ञवल्क्ये -

मूलाधाराग्रकोणस्य सुषुम्णाद्वादशान्तगा।

मूलोर्ध्वच्छिन्नवंशाभाब्रह्मनाडीति कथ्यते।
तस्यास्तु सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम्॥

मस्तकान्ते चतुःस्थानात् ऊर्ध्ववाग्मानसोधिकम्।
द्वादशान्तमितिख्यातं परमात्मा व्यवस्थितम्॥

तस्मादधः स्थिता शक्तिः उन्मनी चतुरंगुले।
समनानामया शक्तिः सा शक्तिस्तत्र सु स्थिता॥

त्रियंगुलादधो लक्षभानु कान्तिप्रकाशिनी।
शिरोग्रेह्यं गुलीस्थाने शक्तिः सैव च सुप्रभा॥ इति।

तन्त्रसारे -

तच्छिवात्पराशक्तिः सहस्रांशेन जायते।
शान्त्यादि बह्वनोक्तेन सा शक्तिर्व्यपदिश्यते॥

तदुक्तं मृगेन्द्रे -

सा च कुण्डलिनी शंभोः शक्तिः शुद्धा इडात्मिका॥

न तदात्मे स्थिता सैव वर्तमाना परिग्रहे।
उपादानत्वते देहे तोः कुलाले मृत्तिका यथा इति॥

सहस्रारे द्रव्यंगुलाग्रे मणिभादण्डवत्स्थिता।
पार्श्वद्वयोर्बिन्दुयुक्ता शक्तीस्तिष्ठति सर्वदा॥

दण्डादधस्त्र्यंगुलाग्रे बिन्दुमध्येर्धं चन्द्रभा।
निरोधिनीति विख्याता शक्तिस्तिष्ठति सर्वदा॥ इति।

अन्तसारे -

अंगुलत्रितयेनन्तो ललाटे पादमात्रकम्।

दिव्यलिङ्गस्समाकारो ह्यर्धचन्द्रसमप्रभः॥

तदुक्तं योगसारमञ्जर्याम् -

ललाटे परमेशानि दिव्यावाराणसी पुरी।
अवर्णमन्त्रेनन्ताख्यो विरजा च सरस्वती।
भूमध्ये द्रव्यगुलावृते दीपाकारसमप्रभा॥

सितासितासरित्संगः स्थितस्सोमेश्वरः शिवः।

तथा च श्रुतिः -

यत्र गंगा च यमुना यत्र प्राची सरस्वती।
यत्र सोमेश्वरो देवस्तत्रात्मा ह्यमृता कृतिः॥

ततोङ्गुलिकाकोशे द्विमात्रेकं शशिप्रभा।
माया तत्त्वविषोरुद्रः कण्ठदेशे व्यवस्थितः॥

दक्षिणामूर्तिकल्पे -

नाभेरूर्ध्वे वितस्त्यन्ते हृदयं चतुरङ्गुलम्।
तदन्ते संस्थिता मेधास्वरूपाग्निसमप्रभा॥

नाभिमण्डलमध्ये तु इच्छाविद्या प्रतिष्ठिता॥ इति।

तदधो मणिपूराग्रे रत्यारतिपतिः स्थितः।
मूलाधारे स्थिता शक्तिः कुण्डली परदेवता॥

योगसारमञ्जर्याम् -

अथ ब्रह्मार्गलद्वारं दुर्विज्ञेयं महेश्वरि।
कलञ्चतुष्कं तत्रस्थं चतुर्वर्गात्मकं परम्॥

पूर्वभागेमृतानाम गुप्तं दक्षिणगोचरा।
शिवापश्चिमदिग्बागे परापर शिवोत्तरे॥

तद्वारं रसनाग्रेण भित्त्वापूर्वकलामृतम्।
यदापिबति वै योगी मासादर्धेश्वरो भवेत्॥

यथा गुप्तामृतं दक्षे योगी रसनया लिहेत्।
मासा देव न संदेहः साक्षादेवार्धेश्वरो भवेत्॥

तत्पश्चिमे कलापानात् तद्वत्कामेश्वरो भवेत्।
उत्तरस्थ कलापानात् परमेष्ठित्वमाप्नुयात्।
तदूर्ध्वे मण्डले लीनं ब्रह्मरंध्रे परामृतम्॥

तत्सुधापानमात्रेण जीवान्मुक्तः शिवो भवेत्।
तत्र चूलितलं प्रोक्तं केदारं प्राहुरोश्वरी॥

तत्र सोमकलाश्चाष्टौ विख्याता वीरवन्दिते।
अमृतामानदापूषा तुष्टिः पुष्टी रतिर्धृतिः॥

शशिन्यादि कलापानात् खेचरत्वं प्रजायते।
भूमध्यन्नमयेत् प्रोक्तं तत्प्रोक्तं सोममण्डलम्।
चन्द्रिकादि कलाप्रोक्तं परामृतनिकेतनम्।
जिह्वा यस्य तत्पानं तस्य वज्रसमं वपुः॥

तदूर्ध्वं वज्रकन्दाख्यं शिलाखेचरिमध्यगम्।
ललाटं तं विजानीयात् तत्र देविकलाश्रयम्।
तत्प्रादिकलापानात् अस्त्रशस्त्रैर्न भिद्यते।
आचिन्त्यः सर्वविज्ञानैः विरूपा विषयान्वितैः॥

भैरवा भोगवेत् सत्यं वज्रकन्दप्रभावतः।
नासिकाधो धरोष्ठोर्ध्वं राजदन्तमहापथे॥

तत्रपूर्णमृताकामदायिनी च कला द्वयम्।
संप्राप्य कुम्भकावस्थां रसनाग्रेण संस्पृशेत्॥

द्विमासं तत्सुधापानात् सर्वरोगो विनश्यति।
गुदलिङ्गान्तरस्थानं माधारपरिकल्पितम्॥

तत्रपञ्चकलाः प्रोक्ताः प्रागुत्तरपरामृतः।
सुधा सुधामयी प्राज्ञा कालघ्नी ज्ञानदायिनी।
कलाः पञ्चसुधाधाराः कीर्तिताः सर्वसिद्धिदाः॥

तत्रस्था परमाशक्तिर्मायाकुण्डलिनी शिवे।
तत्राकुञ्चनयोगेन कुम्भकेन सुरार्चिते॥

मूलशक्त्या समास्वाद्य तत्रगंशीतला मृतम्।
सुषुम्नाया समुन्नीय स्वाधिष्ठानादि पंकजात्।
तत्सुधावृष्टिसंसिक्तं स्मरेद् ब्रह्माण्डकावधि॥

तत्रस्थममृतं गृह्यशक्तिः श्रीकुण्डली परा।
सुषुम्नामार्गमासाद्य ब्रह्मधामान्तमेयुषी॥

पञ्चमासप्रयोगेण पञ्चभूतजयं भवेत्।
शिवसाम्यो भवेत् सत्यं त्रिकालाभ्यासयोगतः॥

नाभिस्थानं हि मया देवी स्वाधिष्ठानं तदुच्यते।
तत्र दिव्यामृतमयं कलात्रयमुदीरितम्॥

सुषुम्ना परमाह्लादा विद्याचेति प्रकीर्तिता।

पूर्ववत्कुम्भकावस्थां प्राप्यशक्तिं प्रबोध्य च॥

तत्सुधापानमात्रेण पूर्वोक्तफलमश्नुते।
गुदमेढ्रान्तरं यद्वै वेणुदण्डं तदुच्यते॥

कलाचतुष्कं तत्रोक्तं परामृतरसायनम्।
सुशीता च महावृष्टिः पलितघ्नी वलीक्षया॥

तत्रशक्तिं समुद्बोध्यपूर्ववत्प्लावयेत् तनुम्।
चतुर्मासप्रयोगेण पूर्वोक्तं फलमश्नुते॥ इति।

योगशांकरे -

अतः परं प्रवक्ष्यामि परामृतमहापथम्।
वज्रकन्दे ललाटे तु प्रज्वलच्चन्द्रसन्निभम्॥

यं गर्भञ्चतुरश्रं च तत्र देवः परशिवः।
देवतास्तमुपासन्ते योगिन्यश्शक्तिसंयुतम्॥

चूलीतले महादेवि लक्षसूर्यसमप्रभम्।
त्रिकोणमण्डले मध्यदेवं लिङ्गात्मकं शिवम्।
रं गर्भमध्यगं देवि स्वशक्त्यालिङ्गितं परम्॥

देवतागणसंजुष्टं भावये परमेश्वरीम्।
दक्षजग्धे महाभागे षड्बिन्दुर्वलयान्वितम्॥

यं गर्भं धूम्रवर्णञ्च तत्रदेवं महेश्वरम्।
लिङ्गाकारं स्मरेद् देवि शक्तियुक्तं गणावृतम्॥

वामशंखेन्द्र चन्द्राभं स पद्मं मण्डलं शिवे।
यं गर्भं ठं पदं मध्ये तत्रलिङ्गं सुधामयम्॥

गोक्षीरधवलाकारं शरच्चन्द्रायुतप्रभम्।
स्वशक्त्यालिङ्गितं सर्वे देवतागण सेवितम्॥

एवं देवी चतुर्दिक्षु स्थानान्युक्तानि वै मया।
तेषां मध्ये महावृतं हं गर्भं तत्र पार्वति।
खगोश्वरः परश्शब्दः स्वशक्त्या लिङ्गितस्थितः॥

लिङ्गाकारो गणयुतः सूर्यकोटिसमप्रभः।
पृथिव्यधिपतिर्बालः पश्चिमे सूर्यनायकः॥

दक्षशंखे निलवति वामे जलपतिश्शिवः।
मध्ये व्योमाधि पतिश्शम्भुः स्थानाः पञ्चमथोदिताः॥

योगसारमञ्जर्याम् -

व्योमाधिपस्य देवस्य शिरोर्ध्वं चतुरंगुलम्।
ज्योतिर्मण्डलमध्यस्थं कोटिचन्द्रसमप्रभम्॥

दिव्यामृतमयं भाण्डं मूलबंधकवाटकम्।
ऊर्ध्वरुद्धमहाशैलमभेद्यममृतास्पदम्॥

शीतलावृतमध्ये तु विलीनं लिङ्गमीश्वरम्।
त्रयरेणुप्रतीकाशं कोटिचन्द्रसमप्रभम्॥

हेयोपादेयरहितंमज्जानतिमिरापहम्।

अतीत्यपञ्चस्थानानि परतत्त्वोपलब्धये।
परामृतघटाधारकवाटं कुम्भकान्वितम्॥

मनसा सहवागीशीमूर्ध्ववक्त्रां प्रसारयेत्।
स यद्यत् प्राणसञ्चारो योगीरसनया गलम्॥

लीलयोद्धाटयेत् सत्यं सम्प्राप्य सहसामृतम्।
शीतलेक्षुरसास्वादु तत्र क्षीरामृतं हि मम्॥

योगपानं पिबेन्मध्यं दुर्लभं विबुधैरपि।
तत्सुधावृष्टिं सन्तृप्तो परावस्थामुपेत्य च॥

उन्मन्या तत्र संयोगं कथं ब्रह्माण्डकान्तरे।
नादबिन्दुमयं मांसं योगीयोगेन बृंहयेत्॥

एतद्रहस्यं देवेशि दुर्लभं परमेश्वरि।
जिह्वाग्रे कोटिचन्द्राभां वागीशीं परिभावयेत्॥

परामृतकलातृप्तः कवित्वं लभते क्षणात्।
जिह्वाग्रे संस्थितां लक्ष्मीं परामृतविमोदिताम्॥

ध्यायन् योगी महेशानि योगसाम्राज्यमाप्नुयात्।
सहजाः पञ्चविख्याताः पिण्डेस्मिन् परमात्मके॥

यदा संजायते देहं मातृहे पितृक्षयात्।
तत्रसार्धं भवन्तिस्मिन् देहवृद्धिमुपेयुषी॥

आद्याकुण्डलिनी शक्तिः प्रथमा सहजा स्थिता।
द्वितीया च सुषुम्नाख्या जिह्वा चैव तृतीयका॥

तालुस्थानं चतुर्थञ्च ब्रह्मस्थानं च पञ्चमम्।
उन्मन्या सहजा माया द्वितीयां सहजां विशेत्॥

तृतीयां सहजामूर्ध्वं चतुर्थीं सहजां विशेत्।
चतुर्थीं सहजां भित्वा सहजां पञ्चमीं विशेत्॥

एवं भेदो मया प्रोक्तो दुर्विज्ञेयं कुलेश्वरि।
मूलात् कुण्डलिनी शक्तिः सुषुम्नामार्गमागता॥

कुलैकतन्तु प्रतिमा कोटिसूर्यसमप्रभा।
प्रविशेद् घण्टिकामार्गं शिवद्वारार्गलं विशेत्॥

एवं भेदो मया प्रोक्तो दुर्विज्ञेयो महेश्वरि।
प्रविशेत् कोटि सूर्याभं धामस्वायंभुवं प्रिये॥

तत्रामृत महाम्भोधौ शीतकल्लोलमालिनी।
पीत्वाविश्राम्य च सुधां परमानन्दपूर्णया।
बुद्ध्या तत्सुधया तृप्तमात्मदेहं प्रभावयेत्॥

अनेन देवि योगेन जायते दिव्यदर्शनम्।
खेचरित्वं भवेत् सद्यः सर्वदुःखक्षयो भवेत्॥

वञ्चनं कालमृत्यूनां त्रैलोक्यैकमणिस्तथा।
अणिमादि गुणोपेतः स सिद्धो जायते ध्रुवम्॥

योगीन्द्रत्वमवाप्नोति मतिख्या हता भवेत्।
न च नागसहस्राणा बलेन सहितः स्वयम्॥

जायते शिवयोगी सत्यं सत्यं मयोदितः॥

शिवः -

मूलाधारात् समुद्भूता षट् कवाट विभेदिनी।
भित्वाब्रह्मार्गलं दिव्यं स्वपते स्थानमेयूषी॥

वहन्यर्कमण्डलं भित्वा द्रवन्ती चन्द्रमण्डलम्।
तदुद्भवामृतास्वादा परमानन्दनन्दिता।
कुलयोषित्कुलं त्यक्त्वा परं पुरुषमेयुषी॥

निर्लक्ष्यं निर्गुणं चैव कुलरूपविवर्जितम्।
तत्र स्वच्छन्दरूपा तु परिरभ्यस्वकं पतिम्॥

विश्राम्य च चिरं कालं तद्भोगा ह्लाद नन्दिता।
परमा वृष्टिभिर्नित्यं सिञ्चन्ती योगिनस्तनुम्॥

यथा गतेन मार्गेण पुनरेति स्वकं पदम्॥

॥ इति योगसारसंग्रहे सुषुम्ना कलानां स्वरूपनिरूपणानामपञ्चदशोऽध्यायः ॥